

SZKOŁA WYOBRAŹNI – SZKOŁA ODPOWIEDZIALNOŚCI TEACHING INVENTION, TEACHING RESPONSIBILITY

Wiedza – wyobraźnia – odpowiedzialność: to główne aspekty brane pod uwagę w doborze tematów oraz w programach ćwiczeń projektowych, prowadzonych pod kierunkiem autorki. Zajęcia z gospodarki przestrzennej, architektury oraz architektury krajobrazu są realizowane w formie obszernych wielowarstwowych projektów semestralnych oraz warsztatów twórczych, nawiązujących do sztuki konceptualnej, *land artu*, *performance*, instalacji przestrzennych. Występują etapy pracy indywidualnej, zbiorowej, a także twórczej krytyki i rywalizacji. Płaszczyzną odniesienia jest idea zrównoważonego rozwoju. Tekst zawiera analizę przykładów, wybranych pod kątem zaangażowania w potrzeby miasta i regionu.

W dziedzinach, które – jak architektura, czy architektura krajobrazu – balansują na krawędzi między sztuką a umiejętnością, wśród kadry uczącej pojawia się pokusa stymulowania studentów w tę pierwszą stronę. Mankamentem wielu projektów jest dążenie za wszelką cenę do oryginalności formy, kosztem analiz oraz pomijania zagadnień technicznych. Absolwenci opuszczają uczelnię z przekonaniem, że głównym ograniczeniem ich swobody twórczej będą oczekiwania inwestora.

Projektant zawsze znajdował się w sytuacji osoby świadczącej usługi, co tłumaczy zadaniowość projektu wpisaną w minima programów nauczania. Nigdy wcześniej skala degradacji środowiska nie była tak wielka; nigdy zatem wiedza i „sumienie ekologiczne” projektanta nie pełniły tak ważnej roli. Oto kilka refleksji poświęconym tym zagadnieniom i ich wpływie na kształcenie architekta krajobrazu.

Nowe cele działania i kryteria ocen

Porozumienie nt. konieczności zrównoważonego rozwoju osiągnięto podczas konferencji ONZ w 1992 roku. Program działania Agenda 21, wskazywał cele podstawowe. Niemal każdy projekt związany z zielenią mógł być interpretowany jako równoważący względem środowiska zbudowanego.² Ekologiczny wymiar projektowania sprowadzono do ochrony bioróżnorodności oraz tworzenia systemu obszarów chronionych siecią powiązań. Pojawienie się konkretnego narzędzia miary – w postaci śladu ekologicznego, zmusza do poszerzenia tej opcji. Został już przekroczony próg samoodtworzenia się podstawowych zasobów Ziemi.³ Sytuacja wymaga szybkich przewartościowań, w stopniu szczególnym dotyczy zarządzania krajobrazem.

Ślad ekologiczny jest miarą biologicznie czynnej powierzchni łądów i wód, jakiej potrzebuje człowiek lub społeczność dla utrzymania osiągniętego poziomu życia. W jej skład wchodzi powierzchnia żywicielska, powierzchnie pozyskiwania zasobów energetyczno-surowcowych, zajęte przez zabudowę i komunikację, a także niezbędne do utylizacji odpadów, oczyszczania ścieków, neutralizacji gazów cieplarnianych i innych produktów współczesnego metabolizmu. Jeśli składniki tej sumy to wyznaczniki celów, dadzą się one rozpiszać na konkretne zadania. Zarys tej strategii dla „architektury krajobrazu” można przedstawić w odniesieniu do czterech celów:

Cel I: Ochrona biologicznie czynnej powierzchni ziemi: 1) rekultywacja terenów zdegradowanych, kompensacja przyrodnicza (np. wprowadzanie zielonych dachów oraz pnączy na elewacjach), defragmentacja naturalnych ekosystemów itp.; 2) ochrona terenów rolnych, leśnych, zieleni miejskiej; 3) łączenie funkcji i zwiększanie efektywności przyrodniczej powierzchni ziemi;

Cel II: Ochrona zasobów wodnych: 1) zwiększanie powierzchni przepuszczalnych (zwl. na terenach zurbanizowanych), i chłonnych, w tym leśnych lub zadrzewionych (zwl. wzdłuż cieków wodnych); 2) zwiększanie obszarów naturalnej retencji, w tym podmokłych; 3) stosowanie zrównoważonych systemów drenażu;⁴ 4) wprowadzanie drzew i ekranów zacięniających; trawników, odpowiedni dobór gatunków, stosowanie innych rozwiązań ograniczających zużycie wody (*xeriscaping*);

Cel III: Ochrona zasobów surowcowych: 1) bazowanie na materiałach i roślinach rodzimego pochodzenia – redukcja potrzeb transportowych; 2) preferowanie rozwiązań energooszczędnych;

Cel IV: Ochrona zasobów przyrody żywej: 1) ekologiczny dobór roślin, umożliwiający ich rozwój bez ingerencji człowieka, na wzór naturalnej sukcesji; 2) tworzenie warunków sprzyjających zasiedlaniu terenów zurbanizowanych przez wymagające gatunki dzikich zwierząt – poidelka, budki lęgowe, materiały i struktury porowate.

Tok analiz może być różny. J. William Thompson i Kim Sorvig formułując 10 zasad podtrzymywania równowagi środowiska w architekturze krajobrazu nie odwoływali się do koncepcji „ślądu”. Ich rozważania rozpoczyna próba odpowiedzi na prowokacyjnie postawione pytanie – „w jaki sposób krajobraz może niszczyć środowisko?”⁵ Równie intrygujące są tytuły innych rozdziałów. Mimo odmiennych kryteriów typologicznych, propozycje rozwiązań są podobne do przedstawionych i – podobnie – inspirowane systemami ocen rozwijanych w dziedzinie zrównoważonego budownictwa.⁶

Metoda, czyli dylematy poprawności i urok eksperymentowania

W pracy Zakładu Kształtowania Środowiska PWR oraz innych zespołów, w których przyjęto podobne założenia, ukierunkowanie prac na cele zrównoważonego rozwoju wniosło nowe wartości – ujawniło sporo problemów dydaktycznych. 1) Wymiar osobistej odpowiedzialności studenta i jego współuczestnictwa w procesach globalnych nie jest, na ogół, traktowany zbyt poważnie. 2) Na rynku inwestycyjnym nie ma popytu na realizacje oszczędne w środki a bogate w treści. 3) Zadaniowe traktowanie projektu uczy odpowiedzi na pytanie: „jak?”. Decyzja o tym: „co?” i „dlaczego?” leży po innej stronie, np. inwestora.

Owa „służebność umysłu” wynika po części z braku wiary we własne możliwości, jaka cechuje obecne młode pokolenie Polaków, po części z modelu kształcenia, realizowanego od

szkoły podstawowej aż po studia doktoranckie. Model ten kładzie nacisk na poprawność i sprawność stosowania określonych (czyli zadanych) metod oraz procedur. Jak zauważa Czesław Cempel: „istotą tego myślenia, analitycznego z natury, jest wykazywanie błędów, dowodzenie swych racji, a nie wyszukiwanie twórczych alternatyw, rozwiązań nowych problemów i nowych systemów”.⁷ Do zadań kadry nauczającej należy więc wskazanie tych problemów, a także przesunięcie akcentów w stronę technik innowacyjnych, syntezy systemowej.

Pomocne są tu ćwiczenia o niemal konceptualnym charakterze. Temat określa się w sposób hasłowy, nieomal poetycki, odwołując się do intuicji i wolnych skojarzeń. Ta sfera zostaje skonfrontowana w sposób drastyczny z rzeczywistością, projekt bowiem ma zostać zrealizowany w skali 1:1, a następnie zdemontowany bez pozostawienia śladów. Dodatkowym utrudnieniem jest praca w zespole: wybór pomysłu, logistyka, prezentacja na forum publicznym. Polem działań są wnętrza korytarzy lub laboratoriów, które na parę godzin przekształcają się w ogrody zimowe (2001–2002), atrialne (2003), miejsca pamięci (2004), wiszące krajobrazy (2006) itp.⁸ W jednym szybkim ujęciu (1–2 tygodni) student winien ogarnąć całość zagadnień, cykl życia i oddziaływanie projektu.

Celem tych zadań jest uzyskanie efektów przestrzennych drogą minimalnych ingerencji w środowisko, a więc bogactwo treści przy minimum środków. Są to ćwiczenia atrakcyjne, ale też trudne zarówno dla studentów, jak i dla prowadzących. Przełamują rutynę wzajemnych kontaktów i schematów pracy. Uczą, jak odczytywać ukryte możliwości miejsc i przedmiotów. Prowokują do sięgania po umiejętności, które w innych okolicznościach nigdy nie zostałyby ujawnione, do rozwiązań na granicy *land-artu*, instalacji, czy *performance*. Przypominają pracę nad koanem w buddyzmie zen.

Architektura krajobrazu nie jest jednak czystą sztuką, a zrównoważony rozwój – dążeniem ku oświeceniu. Wyobraźnia twórcza winna tu bazować na wiedzy, ujętej w karby realnych ograniczeń oraz etyki zawodu. Kształtowaniu tego typu postaw służą projekty semestralne, które na wyższych latach są często realizowane w dużych grupach (20–30 osób), z wykorzystaniem technik zbliżonych do „burzy mózgów”. Studenci podejmują obszerne wielowątkowe tematy, istotne dla miasta i regionu, jak koncepcja zagospodarowania zielonego pierścienia wokół aglomeracji wrocławskiej (2004, 2005), przyrodnicza rewitalizacja fragmentu Starego Miasta (2006) oraz terenów położonych wzdłuż rzek i kanałów we Wrocławiu (2006), studium możliwości złagodzenia krajobrazowych skutków realizacji obwodnicy autostradowej (2007).⁹ Celem projektu jest nie tylko wnikliwe poznanie aktualnych problemów i metod. Przyjmując zrównoważony rozwój za płaszczyznę odniesienia – studenci szukają rozwiązań alternatywnych wobec praktyk obserwowanych w rzeczywistości.

Czytelne kryteria ocen są jednym z narzędzi motywujących studentów do redukcji śladu ekologicznego w podejmowanych przez nich zadaniach projektowych. Kryteria mogą być wspólnie formułowane podczas ćwiczeń wstępnych, lub ustalone przez osoby prowadzące. Jest to okazja, aby studenci zapoznali się z przykładami wzorcowych realizacji systemami ocen rozwijanych w zakresie zrównoważonego budownictwa. Doświadczenia ZKS wskazują, że posiadając wsparcie teoretyczne w postaci wykładów, studenci II roku są w stanie przeprowadzić trafną i autorefleksyjną krytykę własnego projektu. System eko-bonusów należałoby zatem stosować już na studiach I stopnia.

Podsumowanie

Akt twórczy ma swój początek, w którym pojawia się zarys przyszłej całości: jej DNA, idea, projekt. Ów moment iluminacji nie jest dziełem przypadku, ale też nie da się go zaprogramować. Nauka umożliwia poruszanie się w granicach poznania, przełomem jest oznaczenie naruszenie tych granic i wyjście poza dotychczasowy obszar. Problem utrzymania odpowiednich napięć między rzetelnością metod a ryzykiem eksperymentu jest więc jednym z podstawowych dylematów dydaktyki. Pomiar śladu ekologicznego dowodzą, że również w przypadku architektury krajobrazu tradycyjne metody nauczania okazały się zawodne. Konieczne jest podejście bardziej twórcze, a zarazem bardziej odpowiedzialne, bazujące na wiedzy ekologicznej i na ekologicznym sumieniu. Podejście, którego wyniki mogą i powinny być mierzone przez odpowiednie eko-kryteria ocen.

Streszczenie: Wiedza, inwencja i wyobraźnia to kluczowe aspekty determinujące wybór tematów i programu kursów prowadzonych przez autorkę. Obejmują gospodarkę przestrzenną, architekturę i krajobraz. Wyrażają się w formie wielodyscyplinarnych prac kursowych i warsztatowych. Inspiracją są: sztuka konceptualna, sztuka ziemi, *performance* i sztuka instalacji. Studenci są szkoleni w pracy indywidualnej i zespołowej, uczą się współzawodniczyć i myśleć krytycznie. Istotą jest idea rozwoju zrównoważonego i system śladów ekologicznych, jako miara rozwoju w kierunku zrównoważonej architektury krajobrazu. Przykłady dobrano tak, aby ukazać wypełnianie potrzeb miasta i regionu.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, wielodyscyplinarność, edukacja, sztuka.

Abstract: *Knowledge, invention and responsibility are the key aspects, which determine the choice of topics and the programme of the classes run by the author. Courses in land management, architecture and landscape architecture are assessed through multidisciplinary term projects and workshops, inspired by conceptual art, land art, performance and installation art. The point is the concept of sustainable development and the system of eco-bonuses for measuring progress toward sustainable landscape architecture. Samples are chosen to show the interest in the needs of the city and the region.*

Key words: *sustainable development, multidisciplinary approach, education, the arts.*

¹ Wydział Architektury, Politechnika Wroclawska; Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

² Dosłowne tłumaczenie angielskiego terminu *built environment*.

³ Według: *Europe 2005. The Ecological Footprint*. Brussels 2005 – sama tylko Europa na utrzymanie aktualnego poziomu życia zużywa obszar dwa i pół razy większy od własnej powierzchni.

⁴ Zrównoważone systemy drenażu (*sustainable drainage system*) – najnowsze metody w zarządzaniu wodami opadowymi w sposób zbliżony do działań przyrody.

⁵ Thompson J.W., Sorvig K., *Sustainable Landscape Construction. A Guide to Green Building Outdoors*, Washington – Covelo, 2000.

⁶ *Sustainable building* lub *Green building* – programy „uprawiania” architektury w sposób przyjazny dla środowiska. W ramach tego nurtu powstało wiele systemów ocen, takich jak: LEED (USA) czy BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method), w tym EcoHome.

⁷ Cempel Cz., *Nowoczesne zagadnienia metodologii i filozofii badań – wybrane zagadnienia dla studiów doktoranckich i podyplomowych*. e-skrypt, Poznań 2002, rozdz. 9.2, brak paginacji.

⁸ Zadania realizowane w zespole kierowanym przez autorkę na II roku studiów w ramach kierunku „Architektura krajobrazu” na Uniwersytecie Przyrodniczym (d. Akademii Rolniczej) we Wrocławiu.

⁹ Przykładowe tematy realizowane w zespołach kierowanych przez autorkę na III i IV roku studiów na kierunku „gospodarka przestrzenna”, na Wydziale Architektury PW.